

MARGITIĆEV LATINSKI TEKST IZ 1704. OTISNUT BOSANICOM

Pavao KNEZOVIC, Zagreb

Fra Stjepan Margitić na kraju svoje knjige »Izpovied karstianska« (Mleci, 1704), koja je tiskana bosanicom, donosi »Odgovore misne«, tj. tekst na latinskom otisnut bosanicom. Iz toga danas spoznajemo kako se latinski tada izgovarao u našim krajevima, odnosno na prostorima franjevačke provincije Bosne Srebrene.

KLJUČNE RIJEČI: *hrvatska povijest, Bosna, bosanica, franjevci, crkvena povijest, fra Stjepan Margitić.*

Staro hrvatsko pismo bosanica (begovica, bosančica, bukvetica) zapadna je morfološka i pravopisna inačica ćirilice. Postoji ustavna, kurzivna i tiskana bosanica. Rabila se na području Bosne Srebrene i Južne Hrvatske.¹ Bosanicom su tiskali svoja djela neki franjevci Bosne Srebrene. Kad je fra Matija Divković 1611. godine u Mlecima kod Petra Marije Bertana tiskao svoja tri djela,² Bertanova je tiskara morala lijevati nova slova.³ Pored Divkovića bosanicom su tiskali svoje radove Pavao Posilović i Stjepan Margitić. U nizu tihih pregalaca i revnih djelatnika katoličke obnove kod hrvatskoga puka i skromni je Margitić prinio značajan doprinos kad su se polagali temelji novomu dobu, koje danas doživljavamo kao suvremenu Hrvatsku.⁴ Poput Posilovića i Margitić je ostavio samo dva djela. Za ondašnje prilike upravo zapanjujuću silu izdanja doživjela je njegova *Izpovied karstianska*, puku poznatija kao *Stipanuša*, jer je bila urešena mnogim stvarima duhovnim za znati vrlo korisnim.⁵ U duhu tihih pregalaca i franjevačke samozataje navodi da je

¹ Usp. Vladimir ANIĆ i dr., *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb, 2002., 139.

² To su: *Nauk karstianski za narod slovinski; Nauk karstianski s mnoziem stvari duhovniem i vele bogoljubniemi i Sto čudesa aliti znamenja blažene i slavne Bogorodice i Dvice Marie.*

³ Usp. Julijan JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci*, knj. I., Sarajevo, 1912., 228-229.

⁴ Usp. Radoslav KATIČIĆ, »Pavao Posilović – glas iz vremena tihih pregalaca«, u: *Zbornik o Pavlu Posiloviću*, Šibenik-Zagreb, 2001., 9–16.

⁵ Kovačić piše: »Još nije točno utvrđeno koliko puta je tiskano ovo djelo. Navodi se da je tiskano bosančicom u Mlecima 1701, 1704, 1707 i 1788, zatim latinicom u Mlecima 1799., te Splitu 1842. U rukama sam imao

taj nauk »izvađen iz razliki knjiga latinski« i složen »po bogoljubnomu bogoslovcu fra Stipanu Jajčaninu od Markovac aliti Margitić reda svetoga Franceška provincije Bosne ardentine« i tiskan »u Mlečie na 1704. po Nikoli Pecanu knjigaru u Marcani«. Margitić je značajki »složio« duhovnu hranu za štivo kojim se zavukao duboko pod kožu svoga puka.⁶ U prvom dijelu donosi prozu, a u drugom izbor pjesama. Na samom kraju donosi misne odgovore.⁷ Prozni dio tvore govorenja o ispovijedi, molitve i »čudesa događaji koja su se dogodili onima ko(j)i se nisu pravo izpovidali«. Drugi dio je zbornik pobožnih pjesama koje je puk rado čitao i učio napamet.⁸

Margitić nije bio neosjetljiv na neke jezične osobitosti, kako se vidi iz njegova obraćanja »poštenomu i dobromu štociu«. ⁹ Tu se vidi da on podjednako cijeni svaki jezik: »I svi su jezici faljeni, i tko zna veće jezika većma je pofaljen.«¹⁰ Opaža morfološko-semantičku sličnost latinskog i talijanskog jezika: »Ima jezika da jedan z drugim ima priliku aliti pomišan [je] kakono italianski i latinski aliti diački.« Podržavao je opće mišljenje (»kako svak zna«) da je hrvatski jezik (naziva ga bosanskim) vrlo rasprostranjen prostorno i geografski (»razliki kraljestva«), a smatrao je da se u kontaktu s drugim jezicima »kvvari«: »Ali jezik bosanski, što zovu ilirički, ni s jednim se ne slaže i niti se ijedan toliko razširio po razliki kraljestvi, kako svak zna, ali se je izkvario na mnogo mista i svuda, i pomi(j)ešao s razlicim jezici kako u Bosni s jezikom turskim, okraj mora s italianskim. I kada mi u Bosni govorimo, mnoge turske ri(j)eči mećemo i mi(j)ešamo, tako u Dalmaci(j)i i u Dubrovniku mnoge ri(j)eči meću itali[ja]nski.«¹¹ Margitić u hrvatskom jasno uočava postojanje dijalekatskih razlika te leksičke i prozodijske varijacije. Po leksičkim i prozodijskim razlikama prepoznaje govornika iz kojeg je hrvatskog kraja: »A što jednako ne izgovaramo, to ni(j)e čudo. Zašto još u staro vri(j)eme, gdi (j)e bio jedan jezik ni(j)esu jednako izgovarali, kako št(i)jemo u mucu Isukrstovoj, u Jeruzolimu poznaše svetoga Petra po ri(j)eči da ni(j)e odanle, nego iz Galile(j)e, a ne budući daleko o[d] Jeruzolima. Tako u našoj Bosni i u našem jeziku svaki grad ima svoje ri(j)eči i izgovaranje osobito. I zato rećemo: ono je Šokac, ono je Ercegovac, ono je Boduo, i tako se poznajemo tko je odakle.«¹² Prepoznaje tuđice (turcizme i talijanizme) i smatra da se time kvari hrvatski jezik, ali ih smatra svojevrstnim nužnim zlom: »Ima mnogo stvari u našem jeziku da im ni imena ne znamo aliti ne služimo se.«¹³ Osim toga ističe sposobnost bosanskih fratara da lako uče strane jezike i da većina redovnika zna po tri ili četiri jezika.¹⁴ Uza sve to Margitić se ukratko osvrnuo

izdanja, ali nepotpuna, tiskana u Mlecima 1704. i Splitu 1842. kao i izdanja tiskana vjerojatno 1765., kako se to može zaključiti na temelju tabule svetkovina od 1766. do 1797. a latinično izdanje tiskano u Splitu 1849.« Anto Slavko KOVAČIĆ, *Biobibliografija franjevacu Bosne Srebrene*, Sarajevo, 1991., 220, bilj. 109.

⁶ »Ispovid karstianska, popularno nazvana *Stipanuša*, po popularnosti u puku uspoređuje se s Kačićevim *Razgovorom ugodnim*.« *Isto*, 220.

⁷ Između pjesama i *Odgovora misni* nalaze se Litanije lauretanske i nauk kršćanski.

⁸ *Usp. isto*, 221.

⁹ Stjepan MARGITIĆ, *Izповied karstianska*, U Mlečie, Po Nikoli Pecanu, 1704., [I]-[VI].

¹⁰ *Isto*, [III].

¹¹ *Isto*, [III].

¹² *Isto*, [III]-[IV].

¹³ *Isto*, [III].

¹⁴ *Usp.*: »U nas u Bosni neima redovnika aliti uba(!) malo ko(j)i ne umi(j)e tri ali četiri jezika.« *Isto*, [III].

i na izdavaštvo i prisutnost knjige u Bosni, tj. kod hrvatskog puka. Tu ističe da su mnogo brojniji čitatelji koji znaju bosanicu, nego oni koji znaju latinicu. »I mnoge su knjige štampali i iztomačili u jezik bosanski, ali slovim latinskim, a veći dio od puka ne umi(j)e u ona slova. I naša je štampa ostavljena i zabačena posli Divkovića i Posilovića, a veoma su potribite knjige u Bosni u naša slova i u naš jezik.«¹⁵

Imajući u vidu te razloge sasvim je jasno zbog čega se Margitić opredijelio za bosanicu izdajući *Izpovied karstiansku* i zbirku propovijedi *Fale od sveti*. Upravo ta praktična svrha bila je povodom da je Margitić na kraju *Izpoviedi karstianske* latinski tekst (tj. *Odgovore misne*) prenio bosanicom obavivši pritom fonetsku transkripciju.¹⁶ Želeći olakšati čitanje, prenio je riječi latinskog jezika alfabetom korisnika (bosanicom) sa svrhom što točnijeg izgovora. Time nam je Margitić vjerno zabilježio način realizacije glasova u latinskom jeziku na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće. On se sasvim malo razlikuje od našeg današnjega tradicionalnog izgovora, kako će se to vidjeti iz sljedeće usporedbe:

str. 280.

Margitić ¹⁷		Missale Romanum	
M.	Introibo	M.	<i>Introibo ad altare Dei.</i>
D.	Ad Deum kvi letifisat juventutem meam.	D.	Ad Deum qui laetificat iuventutem meam.

str. 281.

Margitić		Missale Romanum	
M.	Judika me ...	M.	<i>Iudica me, Deus, et discerne ...</i>
D.	Kvia tu eš Deuš fortitudo mea, kvare me repulišti et kvare trištiš incedo dum aflidit me inimikuš.	D.	Quia tu es, Deus, fortitudo mea: quare me repulisti, et quare tristis incedo, dum affligit me inimicus?
M.	Emite lucem ...	M.	<i>Emite lucem tuam et veritatem tuam: ...</i>
D.	Et introibo ad altare Dei, ad Deum kvi letifikat juventutem meam.	D.	Et introibo ad altare Dei: ad Deum qui laetificat iuventutem meam.
M.	Konfitebor tibi ...	M.	<i>Confitebor tibi in cithara, Deus, ...</i>
D.	Špera in Deo, kvoniam ad-huk konfitebor ili šalutare vultuš mei et Deuš meuš.	D.	Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi: salutare vultus mei, et Deus meus.
M.	Gloria Patri ...	M.	<i>Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.</i>
D.	Šikut erat in principio et nunk et šemper et in šekula šekulorum. Amen.	D.	Sicut erat in principio et nunc et semper: et in saecula saeculorum. Amen.
M.	Introibo ...	M.	<i>Introibo ad altare Dei.</i>
D.	Ad Deum kvi letifikat juventutem meam.	D.	Ad Deum qui laetificat iuventutem meam.
M.	Adjutorium ...	M.	<i>Adiutorium nostrum in nomine Domini.</i>
D.	Kvi fecit celum et teram.	D.	Qui fecit caelum et terram.
M.	Konfiteor Deo ...	M.	<i>Confiteor Deo omnipotenti, ...</i>
D.	Mišereatur tui omnipotenš Deuš et dimišiš peccatiš tuiš, perdukat te ad vitam eternam.	D.	Misereatur tui omnipotens Deus, et dimissis peccatis tuis, perducatur te ad vitam aeternam.

¹⁵ *Isto*, [II]-[III].

¹⁶ Termin rabim prema definiciji R. Simeona. Usp. Rikard SIMEON, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, II., Zagreb, 1969., 627-628.

¹⁷ Margitić donosi sljedeću uputu: »Gdi (j)e slovo **M.** ono (j)e misniku govoriti, a gdi (j)e slovo **D.** ono (j)e diaku. Nauči i nastoj misu o[d]govarat. Dilo (j)e andeosko.« MARGITIĆ, *nav. dj.*, 280.

str. 282.

Margitić		Missale Romanum	
M.	Amen.	M.	<i>Amen.</i>
D.	D. Konfiteor Deo omnipotenti, Beate Mari(j)e šemper Virđini, beato Mikaeli arkandelo, beato Joani Babište, šantiš apoštoliš Petro et Pavlo, atkve beato Franciško, omnibuš šantiš et tibi pater, quia pekavi nimiš koditacione verbo et opere: mea culpa, mea culpa, mea mahima culpa. Ideo prekor beatam Mariam šemper Virđinem, beatum Mikaelem arkandelum, beatum Ioanem Babištam, šantoš apoštološ Petrum et Pavlum, atkve beatum Franciškum, omneš šantoš et te pater, orare pro me ad Dominum Deum noštrum.	D.	Confiteor Deo omnipotenti, beatae Mariae semper Virgini, beato Michaeli Archangelo, beato Ioanni Baptistae, sanctis Apostolis Petro et Paulo, omnibus Sanctis et vobis, fratres: quia peccavi nimis cogitatione, verbo et opere: mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa. Ideo precor beatam Mariam semper Virginem, beatum Michaelum Archangelum, beatum Ioannem Baptistam, sanctos Apostolos Petrum et Paulum, omnes Sanctos et vos fratres, orare pro me ad Dominum Deum nostrum.
M.	M. Mižeretur tui ...	M.	<i>Misereatur tui omnipotens Deus, ...</i>
D.	Amen.	D.	Amen.
M.	Indunjenciam ...	M.	<i>Indulgentiam, absolutionem ...</i>
D.	Amen.	D.	Amen.
M.	Deuš tu konveršuš ...	M.	<i>Deus, tu conversus vivificabis nos.</i>
D.	Et plebeš tua letabitur in te.	D.	Et plebs tua laetabitur in te.
M.	Oštende nobiš Domine ...	M.	<i>Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam.</i>
D.	Et šalutare tuum da nobiš.	D.	Et salutare tuum da nobis.

str. 283.

Margitić		Missale Romanum	
M.	Domine, ežaudi ...	M.	<i>Domine, exaudi orationem meam.</i>
D.	Et klamor meuš ad te veniat.	D.	Et clamor meus ad te veniat.
M.	Dominuš vobiškum.	M.	<i>Dominus vobiscum.</i>
D.	Et kum špiritu tuo.	D.	Et cum spiritu tuo.
M.	Kiri(j)e, eleišon.	M.	<i>Kyrie, eleison.</i>
D.	Kiri(j)e, eleišon.	D.	Kyrie, eleison.
M.	Kiri(j)e, eleišon.	M.	<i>Kyrie, eleison.</i>
D.	Krište, eleišon.	D.	Christe, eleison.
M.	Krište, eleišon.	M.	<i>Christe, eleison.</i>
D.	Krište, eleišon.	D.	Christe, eleison.
M.	Kiri(j)e, eleišon.	M.	<i>Kyrie, eleison.</i>
D.	Kiri(j)e, eleišon.	D.	Kyrie, eleison.
M.	Kiri(j)e, eleišon.	M.	<i>Kyrie, eleison.</i>

Na svakoj molitvici reci:

Amen.

Na svrsi o[d] pištrole reci:

Deo gratias.

[*Missale Romanum*: Deo gratias.]

Na počelu o[d] evanđel'ja reci:

D. *Glori(j)a tibi, Domine.*

[*Missale Romanum*: Gloria tibi, Domine.]

Na svrsi evandel'ja reci:

Glori(j)a tibi, Domine.

[*Missale Romanum: Gloria tibi, Domine.*]

Margitić		Missale Romanum	
M.	Orate fratres ...	M.	<i>Orate, fratres, ut meum...</i>

str. 284.

Margitić		Missale Romanum	
D.	Šušipi(j)aš Dominuš šakrificium de manibuš tuiš ad laudem et gloriam nominiš šui ad utilitatem kvokve noštram tociuškve ekleži(j)e šue šankte.	D.	Suscipiat Dominus sacrificium de manibus tuis ad laudem, et gloriam nominis sui, ad utilitatem quoque nostram, totiusque Ecclesiae suae sanctae.
M.	Per omnia šekula ...	M.	<i>Per omnia saecula saeculorum</i>
D.	Amen	D.	Amen.
M.	Dominuš vobiškum.	M.	<i>Dominus vobiscum.</i>
D.	Et kum špiritu tuo	D.	Et cum spiritu tuo.
M.	Šušum korda.	M.	<i>Sursum corda.</i>
D.	Abemuš ad Dominum.	D.	Habemus ad Dominum.
M.	Graci(j)aš agamuš ...	M.	<i>Gratias agamus Domino Deo nostro.</i>
D.	Dignum et juštum ešt.	D.	Dignum et iustum est.
M.	Et ne noš ...	M.	<i>Et ne nos inducas in tentationem.</i>
D.	Šed libera noš a malo.	D.	Sed libera nos a malo.
M.	Pašk Domini ...	M.	<i>Pax Domini sit semper vobiscum.</i>
D.	Et kum špiritu tuo.	D.	Et cum spiritu tuo.
M.	Ite miša ešt.	M.	<i>Ite, missa est.</i>
D.	Amen.	D.	Amen.
M.	Inicium ...	M.	<i>Initium sancti Evangelii ...</i>
D.	Gloria tibi Domine.	D.	Gloria tibi, Domine.

Na svrsi: Deo graci(j)oš.

Missale Romanum: Deo gratias.

U Margitićevoj transkripciji od sadašnjega tradicionalnog izgovora najizrazitija je promjena bezvučnoga dentalnog frikativa [s] u prednjonepčani bezvučni frikativ [š] u svim pozicijama, zatim zvučnoga grlenog suglasnika ili velarnog okluziva [g] u zvučnu alveolnu afrikatu [dž], i to samo pred otvorenim vokalima [e] i [i], npr. *archangelum* : *arkandelum*; *cogitatione* : *koditacione*. Takve promjene susreću se kod Divkovića, Posilovića i drugih. Evo kako Posilović u knjizi *Cviet od kriposti* (koju je tiskao 1701. godine u istoj tiskari, u kojoj i Margitić svoju *Izpovied karstiansku*) piše vlastita imena: Franceško (189), Dionišio (198), Šicilija (198), Šaluštio (199), Šeneka (200), Kašiodor (203), Išidor (204), Jašon (208), Anđelik (212), Dioden (213), Šerena (214), Đešua (215), Šedeki(j)a (220), Arištotil (220), Šokrat (221), Kartadina (221), Londin (221), Damešen (222), Šanšon (226), Oriđen (233).¹⁸

Iako je tekst kratak, ipak su se Margitiću potkrale neke očigledne tiskarske pogreške. Već u prvom odgovoru ministranta: »Ad Deum kvi letifisat juventutem meam.« greškom je otisnut brzvučni dentalni frikativ [s] umjesto bezvučnog guturala [k]. Do takve pogreške je došlo najvjerojatnije zato što se na latinskom glas [k] piše istim grafemom kao i u bosanici glas [s]. Taj isti ministrantov odgovoru dolazi još jedanput, ali u njemu nema tiskarske pogreške (*Ad Deum kvi letifikat juventutem meam*). Drugi se put tiskarska pogreška nalazi u sintagmi: »mea mahima kulpa : mea maxima culpa«. Tu se susreće opet identičnost pisanja znaka za [x] u latinici sa znakom za [h] u bosanici. Na drugome mjestu Margitić je latinski dvosuglasnik [x] transkribirao sa dva glasa [šk], usp.: »Pašk Domini ... – Pax Domini ...«. Vjerojatno je i tu slovoslagar zamijenio redosljed slova š i k, jer iz primjera transkripcije vlastitih imena latinski dvosuglasnik [x] transkribira se glasovima [kš] i [ks].

Premda je latinski tekst, kojeg je Margitić tiskao bosanicom, kratak, ipak se u njemu nalaze svi karakteristični slučajevi realizacije grafema. Zahvaljujući toj činjenici danas se može potpuno »oživjeti« izgovor latinskog u našim krajevima s kraja 17. i početka 18. stoljeća.

Summary

LATIN TEXT OF MARGITIĆ PRINTED IN 1704 IN BOSNIAN ALPHABET (BOSANČICA)

At the end of his work »Izpovied karstianska« [Christian confession] (Venice, 1704) Fr. Stjepan Margetić delivers also text named »Odgovori misni« [Mass answers]. The interesting thing about the latter text is that it is written in Latin but printed in Bosnian alphabet (bosančica). Therefore, on the basis of this issue it is possible to investigate how the Latin was pronounced in the eighteenth century in the region of the Franciscan province Bosna Srebrna.

KEY WORDS: *Croatian history, Bosnia, Bosnian alphabet, Franciscans, ecclesiastical history, Fr. Stjepan Margetić*

¹⁸ Pavao POSILOVIĆ, »Cviet od kriposti« (transliterirao P. Knezović), u: *Zbornik o Pavlu Posiloviću*, Šibenik-Zagreb, 2001. U zagradi je naveden broj stranice.